

ABD Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu (USCIRF) Dışışleri Bakanlığı'ndan ayrı ve bağımsız bir kuruluştur. Amerikan Kongresi tarafından kurulan komisyon, tüm dünyada din özgürlüğünü gözlemleyen ve Devlet Başkanına, Dışışleri Bakanına ve Kongre'ye siyasi önerilerde bulunan bağımsız, çift partili bir ABD hükümeti danışma konseyidir. USCIRF, bu önerileri yasal yetkimize ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde ve diğer uluslararası belgelerde yer alan standartlara dayandırmaktadır. 2016 Faaliyet Raporu, dünya üzerindeki ihlalleri belgelemek ve ABD hükümetine bağımsız siyasi önerilerde bulunmak bakımından Komisyon Üyelerinin ve profesyonel kadronun bir yıllık çalışmalarının doruk noktasını temsil etmektedir. 2016 Faaliyet Raporu, 1 Şubat 2015 ve 29 Şubat 2016 tarihleri arasındaki dönemi kapsamaktadır, ancak bazı durumlarda bu zaman diliminden sonra meydana gelen önemli olaylara da yer vermektedir.

Türkiye

Temel Bulgular: Türk anayasası, din işlerinin kamu yaşamına ve devlet işlerine karıştırılmamasını zorunlu kılan Fransız mutlak sekülerizm modeli *laikliğe* dayanmaktadır. Sünni Müslüman çoğunluk da dahil olmak üzere hiçbir dini cemaat, tam yasal statüye sahip değildir ve tüm cemaatler, kendi ibadethanelerine sahip olma ve koruma, din adamı yetiştirme ve dini eğitim sunma haklarını kısıtlayan devlet denetimlerine tabidir. Diğer kaygılar arasında, devlet ilk ve ortaokullarındaki zorunlu din eğitimi dersleri, kimlik kartlarına kişinin dininin yazılması, Antisemitizm, Türkiye'deki azınlık Protestan cemaatlere yönelik tehditler ve Kıbrıs'ın Türk işgali altındaki bölgesinde bulunan dini alanlara erişimin engellenmesi gibi hususlar yer almaktadır. Ancak, raporlama süreci boyunca, azınlık mülklerinin iadesi ve kamusal azınlık dini törenleri ile ilgili olumlu bazı gelişmeler de olmuştur. Buna karşın, USCIRF, ülkede devam eden din özgürlüğü kısıtlamalarını baz alarak Türkiye'yi 2016'da yeniden 2. Seviyeye koymuştur.

Arka Plan

Türkiye'nin 1982 Anayasası inanç, ibadet ve dini fikirleri yayma özgürlüğü sağlamakta ve dini gerekçelerle ayrımcılık yapılmasını yasaklamaktadır. Ancak, laikliğe Türkiye penceresinden baktığımızda, devletin din üzerinde nüfuz edici bir kontrole sahip olduğunu ve bütün dini cemaatlerin tam yasal statülerini reddettiğini görmekteyiz. Bu durum, tüm dini grupların din özgürlüğünü kısıtlamakta ve özellikle en küçük azınlık inançlarına zarar vermektedir. İslam dininin resmi kontrolü Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı iken, diğer tüm inançların resmi kontrolü Vakıflar Genel Müdürlüğü aracılığıyla yürütülmektedir. Ayrıca, Türk askeri kuvvetleri ile Avrupa'nın bazı güçleri arasında imzalanan bir barış antlaşması olan 1923 Lozan Antlaşması, Rum ve Ermeni Ortodoks ve Yahudi cemaatler için diğer azınlık gruplarına tanınmayan özel güvenceler ve korumalar sağlamaktadır.

Türk hükümeti dini kimliğe göre nüfus istatistiği yapmamaktadır, fakat ülke nüfusunun yüzde 75 ila 85'inin Sünni Müslüman olduğu tahmin edilmektedir. Aleviler nüfusun yaklaşık 15 ila 25'ini oluşturmaktadır. Türk hükümeti ve Alevilerin birçoğu toplumu heterodoks Müslümanlar olarak görürken, Sünni Müslümanların büyük bir kısmı bunları Gayrimüslim olarak görmektedir. Bazı Aleviler Şii Müslüman olduklarını belirtmekte, diğerleri ise İslam'ı reddedip kendilerini benzeri olmayan bir kültürün parçası olarak nitelendirmektedirler. Toplam nüfusun yüzde .1 ila .3'ünü kapsadığı tahmin edilen Türkiye'nin Gayrimüslim dini azınlık toplulukları az sayıda olmalarına rağmen çeşitlilik göstermekte ve tarihsel ve kültürel açıdan önem taşımaktadırlar. Türkiye'de Hristiyanların 150.000'inden azını Ermeni ve Rum Ortodokslar, Süryaniler, Yehova Şahitleri, Protestanlar ve ayrıca Gürcü Ortodoks, Bulgar Ortodoks, Maruni, Keldani, Nesturi Süryani ve Roman Katolik azınlıklar oluşturmaktadır. Yahudiler nüfusun 20.000'den azını kapsamaktadır. Türkiye'de Bahailer gibi diğer ufak azınlıklar da yaşamaktadır.

2003 ve 2014 yılları arasında Başbakan olarak görev yapan Recep Tayyip Erdoğan, Ağustos 2014'te Türkiye'nin Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Türkiye, 2015 yılında iki kez milletvekili genel seçimi düzenlemiştir. Haziran 2015 seçiminden sonra, ne Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ne de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) koltuk çoğunluğu sağlamıştır; dolayısıyla koalisyon kurma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Oyların hile ve tehdit iddiaları ve seçim kaynaklı şiddet olayları ile bozulmasına karşın AKP, Kasım 2015 seçiminde meclis çoğunluğunu kazanmayı başarmıştır. Türk hükümeti 2011'den bu yana anayasayı değiştirmek üzere girişimlerde bulunmakta, fakat bu girişimler, din özgürlüğü ile ilgisi olmayan siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle sonuçsuz kalmaktadır. Din özgürlüğünün tam olarak korunmasına ilişkin devam eden anayasasal engellere karşın Türk hükümeti, yeterli siyasi istek bulunduğu sürece, din ve inanç özgürlüğü ile ilgili gelişmelerin yeni bir anayasa olmadan da mümkün olduğunu göstermiştir. Örneğin, son birkaç yıl içinde, hükümet, kamulaştırılan dini azınlık mülklerini iade veya tazmin etmiş ve İslami kıyafet üzerindeki kısıtlamaları gevşetmiştir. Bu, olumlu bir gelişme olarak görülse de, Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması gibi diğer meseleler hala çözüme kavuşturulmayı beklemektedir.

Türkiye'deki genel demokrasi ve insan hakları manzarası son birkaç yıldır gerileme göstermektedir. Hükümet sosyal medya üzerindeki kısıtlamaları artırmakta ve hükümeti ve özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı eleştiren gazetecilere, bireylere veya gruplara müsamaha göstermemektedir.

2015-2016 Dini Özgürlük Koşulları

Topluluk İçi Din İşlerine Müdahale: Türk hükümeti, ancak Türk vatandaşlarının, o toplumun Patriğini seçen Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kutsal Rahipler Meclisinin üyeleri olabileceğine dair

zorunluluğu devam ettirmektedir. 2010'dan bu yana, 30 yabancı Metropolite çifte vatandaşlık verilmiştir. Hükümet aynı zamanda Ermeni Patrikliği'nin liderlik seçim sürecine de müdahalede bulunmuştur. Ayrıca, Türk hükümeti, ülkede bulunan dini azınlık topluluklarına din adamı yetiştirme izni vermemektedir. Heybeliada Ruhban Okulu 1971'den bu yana kapalı tutulmaktadır. Ermeni Ortodoks topluluğu da bir ruhban okuluna sahip değildir, ancak günümüzde 16 Ermeni Ortodoks kilise okulu bulunmaktadır.

Dini Azınlıklara Ait Mülkler: Geçmişte, Türk hükümetleri dini azınlıkların mülklerini kamulaştırmıştır. 2003'ten itibaren ve özellikle hükümetin 2011 yılındaki kararından bu yana, birçok mülk iade edilmiş veya iadenin mümkün olmadığı durumlarda mülk sahiplerine tazminat ödenmiştir. Türk hükümetine göre, 2003 ve 2014 yılları arasında, toplam değeri 2,5 milyar Türk Lirası'nı (1 milyar ABD Doları'nı) aşan 1000'den fazla mülk iade edilmiş veya tazminatı ödenmiştir. Örneğin, 2013'te, 244.000 metrekarelik (60 acre'yi aşkın) arazinin tapusunu, tarihi Mor Gabriel Manastırı'nı koruyan Süryani Vakfı'na iade etmiştir. Ancak, Süryani topluluğunun hak talep ettiği 320.000 metrekarelik (yaklaşık 80 acre) ek bir arazi ile ilgili dava da dahil olmak üzere, Mor Gabriel'e bağlı bazı davalar Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin nezdinde hala karara bağlanmamış bulunmaktadır.

Türk hükümeti, hazırladığı raporda, 2015 yılında, 1560 başvuru içinde ilave olarak 333 mülkü iade ettiğini ve 21 mülk için tazminat ödediğini belirtmektedir. Örneğin, Ekim 2015'te, hükümet, 439 acre araziye Süryani Hristiyan Mor Hananyo Manastırı'na iade etmiştir. Aynı ay içinde, Ermenilerin ve çeşitli dini ve etnik grupların 175 gün süren protestoları sonucunda, hükümet Kamp Armen'in tapusunu Ermeni Protestan Kilisesi Vakfı'na iade etmiştir. 1983 yılında hükümet tarafından el konulan Kamp Armen, geçmişte Ermeni çocuklar için hizmet veren bir yatılı okulun ve yetimhanenin parçası olarak kullanılıyordu. Kalan başvurular hala değerlendirme aşamasındadır.

Dini azınlık toplulukları, hükümetin 2011'den bu yana yaklaşık 1000 başvuruyu geri çevirdiğini belirtmektedir. Bu topluluklar, tarafsızlık yapıldığını, gecikmeler yaşandığını ve tazminatların yetersiz olduğunu iddia etmektedir. Hükümet, redlerin mülkiyet belgelerinin eksik olmasından, örneğin farklı dini cemaatlerin aynı mülk üzerinde hak talep etmelerinden kaynaklandığını belirtmektedir.

Eğitim: Anayasa, içeriği Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanmış din ve ahlak eğitimi dersinin devlet ilköğretim okulları ve liselerinde verilmesini zorunlu tutmaktadır. Gayrimüslim çocuklar bu zorunluluktan muaf tutulabilmektedir, ancak bunun için ebeveyn ve öğrencilerin hangi dine mensup olduklarını belirtmeleri gerekmektedir ki, bu durum toplumsal ayrımcılığa ve öğretmen ayrımcılığına neden olabilir. Buna karşın, Alevilere muafiyet seçeneği

sunulmamaktadır. 2014'te, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'de uygulanan zorunlu din eğitiminin, Alevi ve diğer ailelerin çocuklarının kendi inançlarına uygun olarak eğitim almalarını sağlama hakkını ihlal ettiğine hükmeden bir karar almıştır. Mahkeme, Türkiye'nin, öğrencilerin ebeveynlerinin dini veya felsefi inançlarını ifşa etmek zorunda kalmadan din derslerinden muaf tutulabileceği bir sistem kurması gerektiğine hükmetmiştir. Forum 18, hükümetin eğitim sistemini gözden geçirdiğini ve Avrupa Mahkemesi'nin kararına yanıt olarak bir eylem planı sunmayı planladığını belirtmiş olsa da, Türk hükümeti şimdiye kadar bu kararı uygulamamıştır.

Dini azınlık toplulukları, ayrıca, zorunlu derslerde kullanılan ders kitaplarının Müslüman bir bakış açısıyla yazıldığından ve diğer inançlar hakkında genelleştirilmiş ve kötüleyici bir dil kullandığından şikayet etmektedirler. USCIRF'nin 2014 yılında Türkiye ziyareti sırasında, Eğitim Bakanlığı, USCIRF'e, dini topluluklardan gelen şikayetlerin farkında olduklarını ve ders kitaplarını gözden geçirmek için çalışmalar yaptıklarını belirtmiştir. Bakanlık, gözden geçirilen ders kitaplarını USCIRF ile paylaşmıştır. USCIRF, 2015'in son aylarında, "*Türkiye'de Zorunlu Din Eğitimi: Ders Kitaplarına Yönelik İnceleme ve Değerlendirilme*" adı altında ders kitaplarına ilişkin bir rapor yayınlamıştır. Raporda, ders kitaplarının din ve bilim, din ve akılçılık, iyi vatandaşlık, din özgürlüğü ve İslami düşüncedeki farklılıkların kaynakları ile ilgili olumlu pasajlar içerdiği belirtilmiştir. Diğer taraftan, ders kitaplarında Yahudilik, Hristiyanlık, Hinduizm ve Budizm gibi İslam dışındaki dinler hakkında yüzeysel, sınırlı ve yanıltıcı bilgilerin yer aldığı ve ateizmin Satanizm kavramıyla ilişkilendirildiği görülmüştür.

Ulusal Kimlik Kartları: Ocak 2015'te, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2010 yılında aldığı, kimlik kartlarında din hanesini doldurma zorunluluğunun Avrupa Sözleşmesi'ni ihlal ettiği yönündeki kararına cevaben meclis, kimlik kartları üzerindeki zorunluluğu kaldıran bir yasa çıkarmıştır. Ancak, 2016'da dağıtılması planlanan yeni kimlik kartlarında, zorunlu olmamasına karşın, din hanesini içerebilecek bir mikroçip bulunacaktır. Bu durum, dinini "İslam" olarak belirtmeyen kişilerin otomatik olarak bir azınlık topluluğunun parçası sayılacağı endişesine, dolayısıyla önyargıya yol açmaktadır. Ayrıca, mikroçiplerde hangi dini yakınlıkların belirtilmesine izin verileceği bilinmemektedir. Geçmişte, Bahailer ve ateistler gibi bazı gruplar, inanç sistemleri resmi seçenekler listesi arasında yer almadığı için kimlik kartlarında dini yakınlıklarını belirtememişlerdir.

Aleviler: Türk hükümeti Alevilerin "toplandıkları yerlerin" (*cemevi*) yasal olarak ibadethane olduğunu kabul etmemekte, bu statüleri nedeniyle onlara yasal ve finansal destek sağlamamaktadır. Aralık 2014'te, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Türkiye'nin *cemevlerini* resmi ibadethane olarak tanımamasından dolayı Alevi toplumuna karşı ayrımcılık yaptığına hükmetmiştir. Başbakan Ahmet Davutoğlu, Kasım 2015'te, meclise, Alevilerin ibadethanelerine yasal statü verilmesini öngören yeni bir plan sunmuştur. Bu plan kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığı, Sünni cami ve imamlarda yaptığı gibi, *cemevlerinin* su ve elektrik faturalarını

ödeyecek ve Dede'leri (Alevilerin dini liderleri) maaşa bağlayacaktı. Raporlama sürecinin sonunda, Meclis'in Başbakan'ın teklifini kabul edip etmediği belirsiz kalmıştır.

Antisemitizm: Genel olarak, Türkiye'deki Yahudiler özgür bir şekilde ibadet edebilmektedirler; Yahudi vakıfları okullar, hastaneler ve diğer kuruluşları işletmektedir; ve sinagogları gerektiğinde hükümet koruması altına alınmaktadır. Buna karşın, Türk toplumunda ve basınında antisemitizm olgusu ciddi bir kaygı teşkil etmektedir. Ayrıca, hükümet yetkililerinin Yahudi karşıtı yorumlarda bulduklarına dair raporlar mevcuttur. 2015'te Hrant Dink Vakfı tarafından hazırlanan rapor, 2014'ün Mayıs ve Ağustos ayları arasında Türk yazılı basınında Türkiye'deki Yahudi topluluğunu veya genel olarak Yahudileri hedef alan 130 adet nefret söylemi örneği bulmuştur. Ayrıca, Ocak 2016'da, kimliği tespit edilemeyen bazı vandallar, İstanbul'un Balat semtindeki İstipol Sinagogu'nun dış duvarına "Terörist İsrail, Allah var" yazmıştır. Raporlama sürecinde Türk hükümeti, aşağıda da belirtildiği gibi, Yahudi topluluğunu alenen desteklemek için adımlar atmıştır.

Protestanlar: Ağustos 2015'te, 15 Protestan kilise ve 20 kilise lideri, SMS, e-posta ve sosyal medya üzerinden yapılan tehditler de dahil olmak üzere çeşitli siber tehditlere maruz kalmıştır. Protestanlar ve Türk hükümeti, bu tehditlerin Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD) ile bağlantılı veya ona sempati besleyen Türkiye'deki radikaller tarafından yapıldığına inanmaktadır. Twitter'da yayımlanan bir videoda, militanlar, Protestan Kiliseler Birliği ile ilişkisi bulunan kiliselerde toplu katliam yapma tehdidinde bulunmuşlardır. Söylentilere göre, Türk hükümeti konuyu araştırmaktadır.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuzey kesimi: Türkiye Kuzey Kıbrıs'ın yaklaşık üçte birini 1974 yılından beri işgal altında tutmaktadır. Geçen yıl, daha önceki yıllarda olduğu gibi, dini grupların ibadethanelere, mezarlıklara ve diğer tarihi ve kültürel bölgelere erişim sağlamaları zaman zaman engellenmiştir.

Azınlıkların Dini Törenleri ile ilgili Olumlu Gelişmeler: Geçen yıl, azınlıkların halka açık dini törenleriyle ilgili olarak kayda değer bazı gelişmeler yaşanmıştır. Mart 2015'te, Avrupa'nın üçüncü en büyük sinagogu olan ve Türkiye'nin kuzeybatı bölgesinde yer alan Büyük Edirne Sinagogu yeniden açılmış ve yaklaşık 50 yıldan bu yana ilk dini törenine ev sahipliği yapmıştır. Aralık 2015'te, İstanbul'un tarihi Ortaköy Meydanı'nda Cumhuriyet tarihinin ilk halka açık Hanuka töreni düzenlenmiştir; ülkenin Hahambaşı Izak Haleva büyük bir menora yakmış, Yahudi Cemaati Vakfı'nın başkanı bir konuşma yapmış ve hükümet yetkilileri de bu törende yer almışlardır. Ayrıca, Ocak 2015'te, hükümet ilk kez düzenlenen Holokost Kurbanlarını Anma Günü törenine sponsor olmuş ve Meclis Sözcüsü ve Kültür ve Turizm Bakanı da törene katılmışlardır. Mayıs 2015 tarihinde, İzmir'in batısında yer alan Agios Konstantinos Rum

Kilisesi kapsamlı restorasyon çalışmalarından sonra yeniden açılmış ve 93 yıldan bu yana ilk kez Rum Ortodoks Patriği'nin katılımıyla bir ayin düzenlenmiştir. Temmuz 2015'te, Alevi cemaati, Nevşehir'in batısında bulunan Hacı Bektaş-ı Veli dergahında 188 yıldan bu yana ilk dini törenini gerçekleştirmiştir. Ancak, cemaatin Türk Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan izin alması gerekmiştir. Kasım 2015'te, Mardin'in Artuklu ilçesindeki Protestan Kilisesinde 60 yıldan bu yana ilk kez dini tören düzenlenmiştir. Bu etkinliklerin bir sefere mahsus mu olduğu ya da ileride izin verilip verilmeyeceği bilinmemektedir.

ABD Politikası

Türkiye, ABD'nin önemli stratejik ortaklarından biridir, bir NATO müttefikidir ve İncirlik bölgesinde bir ABD hava üssü bulunmaktadır. ABD-Türkiye ilişkileri birçok konuyu kapsamaktadır, fakat en önemlisi, Türkiye'nin Suriye, Irak ve İran ile ortak sınırları paylaşmasından dolayı ortaya çıkan bölgesel istikrar ve güvenlik meselesi ve IŞİD'in varlığıdır. ABD, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini desteklemeye devam etmektedir. Bunun yanı sıra, geçmişte, Amerika Birleşik Devletleri, Kürdistan İşçi Partisi'ni (PKK) Yabancı Terör Örgütü olarak tanıyarak, PKK'ya sağlanan maddi destek kaynaklarının yasa dışı olduğunu beyan etmiş ve Kuzey Irak'ta PKK'ya karşı Türk ordusunu desteklemiştir. Ancak, 2014'ten bu yana, Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler, Suriye'deki savaşa ve IŞİD tehdidine karşı sergilenen yaklaşımlardaki farklılıklar ve Türk hükümetinin yurtiçindeki antidemokratik faaliyetleri gibi meseleler yüzünden bozulmuştur.

Devlet Başkanı Jimmy Carter'dan bu yana, göreve gelen tüm ABD başkanları, Ekümenik Patrikliği himayesinde bulunan Halki Rum Ortodoks Ruhban Okulu'nu yeniden açması ve etnik Kürt nüfusun ve diğer azınlık topluluklarının endişelerini gidermek için belirli adımlar atması yönünde Türkiye'ye sürekli çağrıda bulunmuşlardır. ABD hükümeti, ayrıca, ifade özgürlüğünü, bireysel insan haklarına ve sivil topluma saygıyı ve etnik çeşitliliğin desteklenmesini artırmaya yardımcı olmak için Türkiye ile işbirliği yapmaktadır. Türkiye hariç her ülke gibi, Amerika Birleşik Devletleri de "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni" resmen tanımamaktadır. Ancak, Amerika Birleşik Devletleri hükümeti, Kıbrıslı Türk yetkililerle din özgürlüğünü tartışmakta ve adayı yeniden birleştirmeyi amaçlayan uluslararası çabaları desteklemektedir.

Öneriler

Türkiye önemli bir stratejik ortak olduğu için, ABD hükümeti, din özgürlüğü ile ilgili sorunları, en yüksek kademelerde, Türk hükümetine karşı dile getirmelidir. USCIRF, ABD hükümetinin Türk hükümetinin özellikle şu konularda adım atmasını sağlamasını tavsiye etmektedir:

- Din ve inanç özgürlüğü konusunda uluslararası insan hakları standartlarına uygun yeni bir anayasa taslağı oluşturmak amacıyla birden çok partinin üyesinden oluşan bir anayasa taslak komisyonunu yeniden oluşturmak;
- Tüm dini azınlık topluluklarına eşit haklar sağlamak amacıyla 1923 tarihli Lozan Antlaşması'nı yorumlamak,
- Resmi kimlik kartlarının gerek basılı gerekse mikroçipli sürümlerinde din hanesini kaldırarak;
 - Alevi *cemevlerini* resmi ibadethaneler olarak tanıyarak; ve
 - öğrencilerin, ebeveynlerinin dini veya felsefi inançlarını ifşa etmek zorunda kalmadan din derslerinden muaf tutulabileceğı bir sistem inşa ederek
 - Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararlarına uymak;
- Koşulsuz olarak, Heybeliada Rum Ortodoks Ruhban Okulu'nun yeniden açılacağına ilişkin özel olarak ve devlet elinden verilen sözleri tutmak ve diğer dini toplulukların kendi ruhban okullarını açmalarına ve işletmelerine izin vermek;
- Dini topluluklara liderlerini kendi iç tüzükleri ve inançları gereğince seçmeleri ve atamalarına izin vermek;
- Hükümet yetkililerinin Türkiye'deki dini topluluklara ilişkin Yahudi karşıtı veya aşağılayıcı ifadelerde bulunmasının alenen kınamak; ve
- Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuzey kesimi ile ilgili olarak, Türk askeri yetkilileri ve Türkiye tarafından kontrol edilen yerel yetkililerin dini azınlıkların ibadethaneleri ve mezarlıklarına erişimi ve bunları kullanımını engelleyen tüm kısıtlamaları kaldırmasını sağlamak.